

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ДИДАКТИКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Матлай О.І.

Дидактика – це галузь педагогіки, що містить теорію навчання. Вона сформувалася у самостійну галузь, відокремлюючись від філософських знань, на початку XVII ст. завдяки англійському філософу Франсісу Бекону. У вжиток термін “дидактика” ввів німецький педагог Вольфганг Ратке. Він під цим терміном розумів дисципліну, що досліджує теоретичні засади навчання.

Засновником дидактики вважають Яна Амоса Коменського. Коменський був новатором в області дидактики. Він висунув багато глибоких, прогресивних дидактичних ідей, принципів і правил організації учбової роботи (учбовий рік, канікули, розподіл учбового року на учбові квартали, одночасний прийом учнів восени, класно-урочна система, облік знань учнів, тривалість учбового дня і інше).

Й. Ф. Герbart, німецький філософ і педагог, який після Коменського здійснив найбільший вплив на дидактику, вже вважав її частиною педагогіки, відносячи до останньої і теорію виховання. Герbart є засновником теорії формальної освіти.

Засновником української дидактики був великий педагог Д. Ушинський. Він створив цілісну дидактичну систему на науково-матеріалістичній основі. Запропонувавши модель дидактичного процесу та чітко визначивши дві основні мети, що реалізуються одночасно, — оволодіння системою наукових знань і розвиток розумових здібностей, — Ушинський розробив психологічно аргументовані технології навчання грамоті, розвитку мислення, обґрунтовує умови ефективного перебігу процесу засвоєння знань, педагогічної взаємодії вчителів і учнів, що реалізується засобами спонукання дітей до самостійної та активної пізнавальної діяльності. Ці дві мети, на його думку, і є сутністю процесу навчання. Розум розвивається лише в процесі засвоєння знань. Він — не що інше, як добре організована свідомість. Тому одностороннє захоплення завданням розвитку розуму без зв'язку із засвоєнням знань, так само як і завданням забезпечення готових знань без уваги до розвитку розуму, суперечить законам розвитку свідомості людини. Ушинський формулює важливе положення: розвивати розум взагалі — справа неможлива, бо розум, або, краще сказати, свідомість збагачується лише примноженням фактів і переробкою їх. У цьому твердженні виражений закономірний зв'язок між вивченням матеріалу, характером діяльності свідомості та зміною свідомості, тобто закономірність розвитку свідомості в навчанні.

Не всі, проте, вважають, що дидактика є теорією навчання, або теорією освіти і навчання. Вже в XIX ст. О. Вільман особливо підкреслював те значення, яке має для дидактики зміст освіти, системність, тематичний обхват і його освітньо-виховне значення. Уявлення про дидактику як науку про зміст освіти відстоював З. Гессен, який у своєму творі «Структура і зміст сучасної школи» дав підзаголовок: «загальна дидактика». В даний час ці уявлення близькі західнонімецьким дидактикам, які вважають дидактику наукою про зміст освіти (В. Клафки, Е. Венігер) або наукою про категорії освіти (І. Дерболов). Деякі дидактики в Німеччині розглядають науку про зміст освіти, якій в англомовній літературі відповідає термін *curriculum*, разом з дидактикою як наукою про методи навчання. Таке розуміння дидактики, що відділяє процес освіти від його змісту, неприйнятне перш за все тому, що не можна вивчати дидактичний процес, його методи, засоби і організацію без урахування його змісту, так само як не можна розглядати переваги самого змісту без включення його в який-небудь процес.

Одночасно скрізь, де займалися дидактикою, існувала єдина дидактика, що вивчала комплекс проблем навчання, а потім і зміст освіти. Як затверджують деякі німецькі автори, вже в XVII ст. в Німеччині поняття «*curriculum*» ввів Д. Морхоф, але це залишилося непоміченим. Тільки в США сфера дослідження змісту освіти, звана «*curriculum*», стала поступово відриватися від педагогічної психології і в XX ст. набула самостійного характеру. Своєрідне віддзеркалення вона знайшла в праці Дж. Брунера «Процес освіти» (1964). Проте той же Дж. Брунер ввів поняття теорії освіти, охоплюючої проблеми як змісту, методів, так і засобів освіти. Тільки видана в 1967 р. у Німеччині брошура З. Б. Робінсона (*Bildungsreform als Revision des Curriculum*) послужила імпульсом для виділення разом з дидактикою нової дисципліни, що займається змістом освіти.

Беручи до уваги ці зміни в розвитку дидактики, можна вважати, що вона є однією з основних педагогічних наук, а її предметом є навчання інших, незалежно від того, чи проходить воно в вищому навчальному закладі, поза ним або в буденних ситуаціях, наприклад в сім'ї, на виробництві, в суспільних організаціях або інших формах.

Оскільки викладання і навчання - це види діяльності, що є інтегрально взаємозв'язаними сторонами процесу навчання, ми можемо сказати, що дидактика є наукою про навчання, його цілі і зміст, а також про його методи, засоби і організацію.

Ян Амос Коменський був засновником педагогіки нового часу. В його теоретичних працях з питань навчання і виховання дітей («Материнська школа», «Велика дидактика», «Новітній метод мов», «Пансофічна школа» і ін.) розглянуті всі найважливіші педагогічні проблеми. В дидактичному навчанні Коменського одне з важливих місць займає питання про загальні принципи навчання, які звичайно називають дидактичними принципами. Принципи навчання містять ті положення загальнометодичного характеру, на які спирається навчання. В педагогічній літературі розрізняють дидактичні (загальні) принципи навчання і методичні (приватні) принципи навчання.

Таким чином, під навчанням ми розумітимемо планомірну і систематичну роботу педагога з учнями, засновану на здійсненні і закріпленні змін в їх знаннях, установках, поведінці і в самій особі під впливом навчання, оволодіння знаннями і цінностями, а також власної практичної діяльності. Навчання є цілеспрямованою діяльністю і включає в себе намір педагога стимулювати навчання як суб'єктивну діяльність тих, що вчаться. На цій основі деякі дидактики визначають навчання як керівництво процесом навчання, проте це визначення не є повним, оскільки воно виключає інші характеристики навчання. Однією з таких важливих характеристик є обмін інформацією між педагогом, іншими джерелами і тими, що вчаться, дозволяючи учню опановувати знання, засвоюючи їх безпосередньо або в ході рішення проблеми. Набуваючи знання про навколишню дійсність і про себе, учень набуває здатність приймати рішення, регулюючи його відношення до цієї дійсності. Одночасно він пізнає моральні, соціальні і естетичні цінності і, переживаючи їх в різних дидактичних ситуаціях, формує своє відношення до них і створює систему цінностей. Важливим чинником змін особи того, що вчиться є також його практична діяльність, пов'язана з набуттям знань і впливом на дійсність.

Навчання - це процес, в ході якого на основі досвіду, пізнання і вправ виникають нові форми поведінки і діяльності або змінюються раніше набуті. Воно є таким видом людської діяльності, який в дитинстві і юності превалює над іншими формами, тобто над грою, роботою і суспільною діяльністю.

Дидактика досліджує не всі форми поведінки, а лише цілеспрямовані, тобто ті, метою яких є перетворення людської діяльності. Відповідно, провідними тенденціями розвитку національної системи освіти мають бути:

- орієнтація на людський вимір в освітній діяльності, на визнання цінності особистості учня та її гідності;
- усвідомлення педагогами суб'єктності учня в навчальному процесі та її забезпечення;
- спрямованість навчального процесу до учня, на формування в цьому процесі його особистості; \emptyset подолання відчуження культури і науки від освіти, орієнтація освіти на гуманістичні цінності світової, національної і професійної культури;
- перенесення акценту з викладацької діяльності педагога на пізнавальну діяльність учня, на формування творчої методики його самоучіння та самоактуалізації, в тому числі й навчально-пізнавальної діяльності;
- перехід від традиційних, інформативних, монологічних методів і форм навчання до діалогічних; \emptyset комп'ютеризація і технологізація навчання;
- цілеспрямоване впровадження особистісно-орієнтованих технологій навчання.

Таким чином, сучасна загальна дидактика, спираючись на сучасні гуманістичні концепції, має відкривати нові явища в навчальному процесі та опрацьовувати такі проблеми в руслі гуманістичних дидактичних концепцій:

- 1) визначати мету і обґрунтовувати зміст навчання;
- 2) досліджувати сутність, закономірності та принципи навчання, а також шляхи підвищення його впливів на учнів як суб'єктів навчання;
- 3) обґрунтовувати дидактичні основи забезпечення суб'єктності учнів у навчальному процесі;
- 4) вивчати закономірності навчально-пізнавальної діяльності учнів, формування її методики, шляхи активізації в процесі навчання;
- 5) обґрунтовувати систему діалогічних методів навчання і методику ефективного їх застосування в навчальному процесі;
- 6) визначити й удосконалювати організаційні форми навчальної роботи в різних освітньо-виховних системах;
- 7) обґрунтовувати ефективні та об'єктивні критерії оцінки результативності як усього дидактичного процесу, та і викладацької діяльності суб'єктів викладання та навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів учіння;
- 8) переосмислювати оціночно-результативний компонент навчального процесу та наповнювати його особистісним виміром тощо.